

Літургійне богослов'я

УДК 348.32:262.1:265.9:264-78

о. Василь Гоголь*Івано-Франківський богословський
університет імені св. Івана Золотоустого***ЧИНОПОСЛІДУВАННЯ ХІРОТОНІЙ У ВІЗАНТІЙСЬКІЙ ЦЕРКВІ**

У статті проаналізовано один із елементів літургійного життя Церкви, що забезпечував розвиток її ієрархічної структури, а саме – чин хіротонії. Автор виокремлює три групи хіротоній та на основі аналізу візантійської традиції послідовно розглядає всі елементи порядку їх проведення.

Ключові слова: єпископ, священник, диякон і дияконіса, читець, ігумен, хіротонія, молитва, рукоположення, Євхаристія.

Тими ж днями, коли учнів ставало дедалі більше..., тоді дванадцяттеро прикликали громаду учнів і сказали...: «Нагледіть собі, отже, з-поміж вас, брати, сімох мужів доброї слави, повних Духа та мудрости, а ми їх поставимо для цієї служби...», і вподобалось це слово всій громаді й вибрали Стефана..., Филипа..., і поставили їх перед апостолами і, помолившись, поклали на них руки. (Ді. 6, 1-6).

Чини хіротоній¹, які знаходимо у Візантійських евхологіонах містять такі основні елементи, як: прочитання особого документа, який приносив хартофілак², покладання рук єпископом, читання молитов, ектенія. Якщо зібрати разом елементи кожного чину, то їх можна розділити на три групи (див. табл. 1).

До першої групи належить хіротонія єпископа, священника, диякона та дияконіси. Кожна з цих хіротоній має наступну структуру: архиерей читав відповідний документ, потім ставив руку на ставленика, читав першу молитву, далі виголошувалася ектенія, після якої архиерей читав другу молитву. Всі ці хіротонії звершувалися у святині, в різні моменти Божественної Літургії, що свідчило про те, що ставлений є служителем Євхаристії.

До другої групи входить хіротонія піддиякона та поставлення читця. Ці чини містять тільки одну молитву, перед якою архиерей ставив руку на ставленика, а їх звершення не було пов'язане з Євхаристійним богослужінням.

Третя група – єдиний чин поставлення ігумена, що складається з двох молитов, друга з яких головоприклонна. Цей чин звершував у власних

¹ Χειροτονία з гр. (хіротонія) етимологічно означає жест простягнення або підняття руки для вибору кандидата; сьогодні під цим словом звичайно розуміється покладання рук єпископа на голову кандидата, саме те, що точніше було б назвати χειροθεσία або саме «рукоположення».

² Хартоφίλαξ з гр. (хартофілак) займав третє місце в правому хорі константинопольських «оффикиев».

приміщеннях (ἐν τῷ εὐαγγελίῳ πατριαρχείῳ) патріарх, в присутності монахів, котрі вибрали ставленого.

Таблиця 1. Елементи чину хіротоній

1	ordinatio/designatio	Barb. gr. 336 [6, s. 432]
2	ordinatio episcopi	promulgatio decreti de electione oratio I collecta diaconalis oratio II
3	ordinatio presbyteri	promulgatio decreti de electione oratio I collecta diaconalis oratio II
4	ordinatio diaconi	promulgatio decreti de electione oratio I collecta diaconalis oratio II
5	ordinatio diaconissae	promulgatio decreti de electione oratio I collecta diaconalis oratio II
6	ordinatio hypodiaconi	oratio
7	designatio lectoris et psaltes	oratio

Порядок хіротоній у Візантійській Церкві є наступним:

1. Проголошення молитви «Божественна Благодать»;
2. Молитва спільноти: Κυριε εἰλενvhson та мирна ектенія;
3. Дві епиклетичні молитви єпископа;
4. Одягання священничих риз;
5. Участь у роздаванні Святого Причастя.

Розглянемо кожен з елементів чину хіротоній детальніше.

1. Проголошення молитви Божественна Благодать (Ἡ θεία χάρις)¹.

¹ Одним із спірних питань парижських богословів XVII ст., котрі вивчали чини візантійських хіротоній, було питання про форму Тайни Священства. Олексій Пентковський розглянув це питання у своєму виступі на XLII неділі літургичних досліджень, в Свято-Сергіївському інституті, в Парижі 1995р.. Петро Аркудій (1626) і домініканець Гоар (1647), а також їх послідовники притримувались того, що формою є прочитання тексту „Божественна Благодать”. Цієї думки також притримувався відомий літургіст XX ст. Бернард Ботт і сам Пентковський. Цікавим фактом є те, що і в самій Римській Церкві (*de forma* «Божественна Благодать» *не існувала*) до 1950 року богослови-літургісти не були одноголосні з моментом звершення Тайни Священства в латинському обряді. Папа Пій XII, по лінії давньої традиції, визначив, що рукоположення звершується жестом покладення рук з прочитанням відповідної молитви, а не побічними обрядами, як помазанням рук

Ἡ θεία χάρις, ἡ πάντοτε τὰ ἀσθενῆ θεραπεύουσα καὶ τὰ ἐλλείποντα ἀναπληροῦσα, προχειρίζεται τὸν δεῖνα, τὸν θεοσεβέστατον πρεσβύτερον ἐπίσκοπον, τῆς θεοσώστον πόλεως, τῆς δεῖνος εὐξώμεθα οὖν ὑπὲρ αὐτοῦ εἰνα ἔλθῃ ἐπ' αὐτὸν ἡ χάρις τοῦ παναγίου Πνεύματος

Ὁ πρὸς συνήθειαν χάρτης – документ, що його зачитував архієпископ при хіротонії єпископа, священника, диякона та дияконіси. В Евхологоні (Barberini, 336) повний текст цього документа містить тільки чин хіротонії єпископа (Ἡ θεία χάρις, ἡ πάντοτε τὰ ἀσθενῆ θεραπεύουσα καὶ τὰ ἐλλείποντα ἀναπληροῦσα, προχειρίζεται ὁ δεῖνα, τὸν θεοφιλέστατον πρεσβύτερον εἰς ἐπίσκοπον. Εὐξώμεθα οὖν, εἰνα ἔλθῃ ἐπ' αὐτὸν ἡ χάρις τοῦ ἀγίου Πνεύματος – Ο Βожественна Благодать, що є завжди допомогою безсильних та потіхою покинутих, покорителькою сильних, споглядаючи ласкавим оком на священника в єпископи. Просім щоб на нього зійшла благодать Пресвятого Духа, а в інших трьох випадках вказані тільки початкові слова [6, s. 174, 178, 182, 185].

Евхологон Grottaferrata, G.b.I (XIII ст.), що відображає першопочаткову версію чинів хіротоній, містить в чині хіротонії єпископа більш розширену редакцію цього документа (Ψηφω καὶ δοκιμασία τῶν θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων καὶ τῶν ὀσιωτάτων πρεσβυτέρων καὶ διακόνων, ἡ θεία χάρις, ἡ πάντοτε τὰ ἀσθενῆ θεραπεύουσα καὶ τὰ ἐλλείποντα ἀναπληροῦσα, προχειρίζεται τὸν δεῖνα, τὸν θεοσεβέστατον πρεσβύτερον ἐπίσκοπον τῆς θεοσώστου πόλεως τῆσδε, εὐξώμεθα οὖν ὑπὲρ αὐτοῦ, εἰνα ἔλθῃ ἐπ' αὐτὸν ἡ χάρις τοῦ παναγίου Πνεύματος – Вибір та згоду боголюбивих єпископів і висвячених священників та дияконів, о Божественна Благодать, що є завжди допомогою безсильних та потіхою покинутих, покорителькою сильних, богоповажного священника на єпископа богоспасаємого міста укріпи, просім, щоб на нього зійшла благодать Пресвятого Духа), а в чині хіротонії священника, диякона та дияконіси – початкові слова короткої редакції (ἡ θεία χάρις), а також в описі звершуваного патріархом рукоположення архидиякона на священника виділено, що даний документ (κιτατόριον) подавав патріарху хартофілакс, що вказує на походження документа із патріаршої канцелярії [1, s. 142, 147, 153, 158].

Константинопільській Евхологон (1027) Paris Coisl. 213 [11, с. 734], має більш ширшу версію чинів хіротоній. Він містить не тільки поширену редакцію тексту, що знаходиться у Евхологоні Grottaferrata, але, крім цього, ще й особливий початок цього тексту у випадку хіротонії патріарха (Ψηφω καὶ δοκιμασία τῶν θεοφιλεστάτων μητροπολιτῶν καὶ ἀρχιεπισκόπων καὶ ἐπισκόπων – Вибір та згоду боголюбивих митрополитів, архієпископів та єпископів) [1, s. 143]. В чині хіротонії священника та диякона наведений повний текст, який по своїй структурі співпадає з редакцією, яку містить

Евхологійон Барберіні для хіротонії єпископа, а в хіротонії дияконіси виділені тільки початкові слова. Та в усіх трьох хіротоніях, що містять повний текст документа, його подавав архієпископу хартофілакс.

Цей текст можна поділити на чотири частини:

1. Ψηφω καὶ δοκιμασία τῶν θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων καὶ τῶν ὀσιωτάτων πρεσβυτέρων καὶ διακόνων – Вибір та згоду боголюбивих єпископів, висвячених священників та дияконів – ця частина, що містить список звершивших вибрання (ἢ ψῆφος) зустрічається тільки в документах, що є пов'язані з вибором патріарха чи єпископа;

2. Ἡ θεία χάρις, ἡ πάντοτε τὰ ἀσθενῆ θεραπεύουσα καὶ τὰ ἐλλείποντα ἀναπληροῦσα – О Божественна Благодать, що є завжди допомогою безсильних та потіхою покинутих – ця частина містить спомин про Божественну Благодать, як особисту силу Божу, яка визначає вибір на церковне служіння та від якої все залежить. Вона незмінна для усіх документів;

3. Προχειρίζεται τὸν δεηνα, τὸν θεοσεβέστατον πρεσβύτερον ἐπίσκοπον τῆς θεοσώστου πόλεως τῆς δεῖνος – Покорителькою сильних, богоповажного священника на єпископа богоспасаємого міста – в цій частині йдеться про призначення священнослужителя на більшу посаду. Змінними є назви ступенів священства;

4. Εὐξόμεθα οὖν ὑπὲρ αὐτοῦ, εἵνα ἔλθῃ ἐπ' αὐτὸν ἡ χάρις τοῦ παναγίου Πνεύματος – просім, щоб на нього зійшла благодать Пресвятого Духа – в цій частині міститься заклик до молитви про сходження благодаті Пресвятого Духа на ставленого, щоб кандидат став гідним та достойним свого покликання та служіння, і щоб за допомогою нашої молитви діло Боже дійшло до досконалості. Відповіддю на заклик було: тричі «Господи, помилуй».

2. Молитва церковної спільноти

«Κύριε ἐλέησον»– традиційна молитва християн ранньої Церкви. Вона повторювалась багаторазово та є важливим елементом ектенії, оскільки є відповіддю вірних на заклик до молитви. Ця молитва не залежала від будь-якої дияконської ектенії, яка не завжди була присутня, так само, як і молитви священника могло не бути, Церква Божа молилася одноголосно через давнє «Κύριε ἐλέησον». Цю молитву ми вже зустрічаємо в літургічних документах IV ст.: «Апостольські Постанови» та в «Паломництві» Єгерії. Вона скоро приймається та поширюється в богослужіннях Сходу та Заходу.

«Господи помилуй» – є, наче змістом всієї великої ектенії, яка приходить до давньої практики молитви «Κυριε εἰλενvhson», щоб допомогти першим християнам молитися більш конкретніше. Як бачимо, в практиці сьогодення диякон тільки запрошує на молитву: «Помолімся» або «Просім», але моляться люди. В цій короткій молитві людина звертається до Божого

¹ Προχειρίζεται – з гр. пророкує; вибирає, призначає того, кого передбачено.

милосердя, що від Нього залежить вислухання її молитов та сповнення її благань. Тією молитвою заявляє людина, що вислухання її молитви однаково залежить від Божого милосердя та ласки.

Слово «ектенія» по-грецьки надається тільки одній ектенії: «Промовмо всі» або «Помилуй нас, Боже» та походить з діалекту ἐκτενώς [9, с. 95] – молитися протяжно: три «Господи помилуй» замість одного звичайного. Походять ектенії від давніх часів та були відомими ще в старозавітній синагозі. Поширились вони спочатку серед християн Сирії так, що були там, напевно, вже у вжитку за часів св. Івана Золотоустого [13, с. 478]. І, якщо походження деяких ектеній легко пояснити історично: наприклад перша: «Мирна ектенія», що з грецької означає συναλτή ειρηνική або просто τὰ ειρηνικά, то інші ектенії пройшли великий шлях змін та розвитку. У всякому випадку ектенія – дуже давній елемент, що забезпечує суттєву участь народу Божого в молитві Церкви.

Також спільна молитва Церкви є присутньою у чинах хіротоній. Разом з єпископом молиться ціла громада словами «Господи помилуй» за кандидата, що вибирається з-посеред них та для них (Євр. 5, 1-4). Це спільне священнодіяння об'єднує разом індивідуальні особистості, що спілкуються з Богом, який Сам у Собі є Спільнотою.

3. Дві епіклетичні молитви єпископа

Для розгляду цього питання потрібно звернутися до ранніх пам'яток, що відомі під загальною назвою літургічно-канонічні тексти (Kirchenordnungen), багато з яких містять молитви рукоположення [3, s. 361-394]. Серед них найближчими до візантійських текстів є Апостольські Постанови, складені в кінці IV ст. в Антіохії. У VIII книзі Апостольських Постанов містяться чини хіротоній (від єпископа до поставлення читця), які відповідають чинам хіротоній Візантійського євхологіону, проте кожна хіротонія містить тільки одну молитву [5, s. 140-224]. Це наводить на думку, що в ранній візантійській літургічній традиції, що була пов'язана з традицією антіохійською [7, s. 23-24], чини хіротоній містили тільки одну молитву, як це бачимо сьогодні в поставленні читця [18, с. 119]. В цьому випадку чини хіротоній, що містять прочитання документа та дві молитви є наслідком переопрацювання початкових форм, що містили тільки одну молитву.

Для підтвердження цього, потрібно проаналізувати взаємовідношення чотирьох перших та чотирьох других молитов в чинах хіротоній єпископа, пресвітера, диякона та дияконіси. Цей аналіз ми знаходимо в докладі А. Пентковського, який пише: «Усі ці молитви мають традиційну структуру, яка складається з анамнетичної (пригадувальної) та епіклетичної (прохальної) частин [4, s. 357-360]. Характерною особливістю кожної з чотирьох перших молитов є синтаксичне вираження значення цілі або конструкцією εἰς τὸ + інфінітив (наприклад в молитві на рукоположення єпископа: εἰς τὸ ἄξιον γενέσθαι τοῦ αἰτεῖν αὐτοῦ), або простим інфінітивом (наприклад в молитві на рукоположення священника та диякона: εὐδόκησον

ὕποδέξασθαι) тоді, як значення цілі в епіклетичних частинах кожної з чотирьох других молитов синтаксично виражені конструкцією ἐναρπῶς + сполучник або майбутній час (як наприклад в другій молитві на рукоположення єпископа: ἐναπαραστήῃ καὶ λήψεται)» [18, с. 122].

Іншим елементом, який відрізняє чотири наступні молитви від попередніх є прохання небесної нагороди (μισθός) в час Другого приходу та Суду. Це рідкісне слово μισθός знаходиться також в молитві «приношення» літургії Св. Василя Великого, яка була в другій половині I тисячоліття основною літургією Константинополя [7, s. 55], та евхологічний текст якої, маючи лексичну паралель з молитвами чинів хіротоній міг вплинути на їх складачів. На думку А. Пентковського, друга четвірка молитов була складена іншим автором значно пізніше та є незалежною від першої, як на лексичному, так і на синтаксичному рівні.

Також А. Пентковський звертає увагу на новозавітні цитати, які в роглянутих молитвах були використані в якості locus theologicus biblicus [4, s. 359, 386]. Так в хіротонії єпископа біблійна цитата, яка міститься в анамнетичній частині першої молитви (1 Кор. 12, 28): «...по-перше – апостолів, по-друге – пророків, по-третє – учителів,...» вказує на літургічні функції кандидата: «εις τὸ ἐξυπηρετεῖσθαι καὶ λειτουργεῖν τοῖς σελτοῖς καὶ ἀχράντοις σου μυστηρίοις ἐν τῷ ἁγίῳ σου θυσιαστηρίῳ – щоб служити та літургісати чесним та пречистим твоїм тайнам у святому твоєму жертovníку» [9, с. 61]. Та вже в епіклетичній частині молитви проситься, щоб Господь, через співдіяння єпископату та діяльністю Святого Духа: «τῇ ἐπιφοιτήσῃ ... τοῦ ἁγίου σου Πνεύματος – нашестям і силою, і благодаттю Святого Твого Духа» [9, с. 61] укріпив вибраного кандидата, як укріпив апостолів та мужів Старого Завіту для виконання свого служіння так, щоб кандидат став дійсним посередником через свою молитву між Богом та народом.

А цитата з Послання до Римлян (2, 19-20), де Апостол Павло докоряє юдею, який даремно вважає себе «провідником..., світлом..., виховником..., учителем... і т. д.», в другій молитві стає місією єпископа-пастиря за прикладом Христа. Оскільки людська природа не може власними силами осягнути Божества, то це здійснюється Божим провидінням, через поставлення архиєреїв, які: «τὸν σὸν ἐπέχοντας θρόνον εἰς τὸ ἀναφέρειν σοὶ θυσίαν καὶ προσφορὰν ὑπὲρ παντὸς τοῦ λαοῦ σου – твій тримають престіл, щоб возносити тобі жертви та приношення за всіх людей твоїх».

Також бачимо в другій молитві на рукоположення диякона уривок тексту, виражений, як євангельська цитата: «καθὼς γέγραπται ἐν τῷ ἁγίῳ εὐαγγελίῳ σου· ὥστις θέλει ἐν ὑμῖν εἶναι πρῶτος, ἔστω ὑμῶν διάκονος» в даному випадку говорить про єднання стихів Мк. 9, 35 та 10, 43 = Мт. 20, 26, використання яких було обумовлене присутністю слова «διάκονος». Та євангельське поняття слова «диякон/служитель» не співпадає з пізнішим поняттям «диякон», як одного з служителів престолу.

Пентковський А. підкреслює, що використання текстів Нового Завіту, могло бути обґрунтоване зміною бачень в IV ст. характеру служінь єпископа, священника та диякона, яка привела до «клерикалізації» в свідомості служителів, які складали та редагували молитви чину хіротоній. А також складання другого комплексу молитов для чотирьох вищих хіротоній, та розміщення цих молитов у вже існуючі формуляри, було виконане з розрахунку бачення призначення кожного з цих служінь, що розглядалося виключно, як служіння євхаристійне. Навіть хіротонія дияконіси не є винятком, про що свідчать рубрики відповідної хіротонії, звершеної в святині, при якій єпископ передавав дияконісі потир, який вона ставила на престіл.

4. Одягання священничих риз

Сам факт, що людина прикрашає себе одягом, надаючи краси своєму тілу, знаходить своє богословське заглиблення у одежі, що її отримує людина під час хрищення, а також в літургічних облаченнях.

В перші століття не вимагалось окремого одягу для відправ. Також одяжі деяких ієрархічних ступенів, як і їх функції, мало чим відрізнялися між собою. Різниця була тільки щодо місця, яке посідали священники, диякони та вірні у літургійній громаді [13, с. 52]. Первісний звичай, що не відзначав ієрархічного порядку та гідності за зовнішнім одягом, існував у Римі ще за Папи Целестина, на початку V століття [13, с. 53]. Ризи служачого священника та інших клириків, що прислуговували йому при тогочасній відправі, були святковим світським одягом громадян Риму, де, на той час, носили так звану туніку та верхню одягу, що називалася роенула.

Із туніки, що відносилася до спідньої одяжі взяла початок західноєвропейська альба¹, тоді, як на Сході візантійський стихар, та відповідні одяжі інших східних літургій могли бути також кольоровими. І альба, і стихар припускали вживання пояса: на Заході такий пояс мав назву «singulum» (полотняна стрічка), а на Сході – ζφνη (шерстяна стрічка за кольором верхнього одягу). З довгої альби на Заході взяв початок superpellicium (стихар, комжа) чи вкорочена альба («обрізана» cotta) [12, с. 203], яку носили зимою поверх міхової підкладки.

На Заході диякони, а також єпископи носили дальматику, що прийшла в IV ст. з Далмації. Дияконський орар був у вжитку на Сході вже в V столітті, а Лаодикейський псевдособор у канн. 22–23 забороняє нижчим клирикам носити орар [13, с. 53]. Згодом почали вживати окреме взуття – сандалі. Єпископи почали носити паліум, подібний до східних омофорів. Латинська епітрахиль була спочатку відома лише в Галії та Німеччині, пізніше прийшла і до Риму. Вже в VII ст. в Іспанії був у вжитку єпископський перстень та жезл. Натомість мітра бере свій початок з Риму. Було це в IX–X ст. просте покриття голови, і щойно в XII ст. запроваджено її (мітру) до Римського

¹ З лат. albus – білий.

архиєратикона у хіротонії єпископів, її розвиток проходить в наступних століттях так, що вже у XV ст. маємо сучасну форму латинської мітри.

В нашому обряді кожний чин священнослужителів має свої властиві ризи при тому, що кожний вищий чин має всі ризи нижчого.

В давні часи читець на свяченнях одержував так званий короткий фелон. В деяких катедральних храмах був цей фелон призначений тільки для самого чину свячень, бо читці носили звичайно дияконські стихарі. Короткий фелон був подібний до священничого, але скромніший та коротший на стільки, що покривав самі плечі читця на знак, що він бере на себе обов'язки служіння Богові.

Стихар¹ – довге вбрання, від стіп до голови з широкими рукавами [19, с. 174]. Його носять вже піддиякони та диякони, які крім стихаря мають ще і орар. Але піддияконський орар – це пояс, яким піддиякон підперезується по стегнах, для зручності під час служіння у храмі. Дияконський орар перевішується через ліве рамено диякона і нагадує крила херувима, бо диякон служить біля престолу Божого.

Верхнім одягом священника є казула (орант), яка через те, що на Заході вживалася виключно для служіння Св. Літургії, з XII ст. стала «літургічним одягом». Для інших богослужінь на Заході вживають капю або плувіал. Використання в Східних Церквах фелону (який відповідає казулі) – більш поширене. Фелон² – це верхній та найурочистіший одяг священника, який вживається при відправі більш урочистих богослужінь. Його форма бере свій початок з роенула – верхнього одягу у формі трапеції, та його давній вигляд до сьогодні зберігся в Греції.

Епітрахиль³ – ознака священничої гідності [19, с. 179]. Одежа, яку священник накладає на шию і вона спереду спадає широким поясом аж поза коліна та є тим самим дияконським орарем. Вона символізує особливу ласку Божу, яка в обильності сходить на священнослужителя під час відрави у Церкві, немов те добірне миро, що стікає з голови на комір шат Арона (Пс. 132, 2) [16, с. 146].

Архиєреї мають, крім священничих, ще свої святительські ризи. Сакос⁴ виглядає подібно до дияконського стихаря, але значно коротший та є символом покори, смутку та каяття [19, с. 184-185]. У верховних Архієпископів та Митрополитів він покритий хрестами. Натомість єпископи, згідно нашого звичаю, можуть мати фелони вкриті хрестами, які називаються поліставріон.

Поверх саккоса архиєрей одягає омофор⁵, що відповідає латинському паліюму [19, с. 186]. Це довга, часто вовняна, хустка з нашитими чорними

¹ Гр. στήχαριον, στήχαρι, στοιχαριον.

² Φαιλόβιν (фелон) з лат. роенула. В XI ст. Єпископи ще не носили ні сакоса, ні мітри.

³ Гр. епітраχίλιον, перітраχίλιον, петраχέλι.

⁴ Говорячи про сакос, маємо на увазі Т-подібний верхній одяг, з отвором для голови та заціпками з обох боків. Хоча слово «саккос» зустрічається в Євангелії від Матея (11, 12) й означає там покаєнний одяг – волосяницю, нинішній верхній одяг єпископа, правдоподібно з ним немає нічого спільного.

⁵ Гр. ομοφοριον, ομοφορτιον, μαφοριον, μαφορτιον = «той, який носять на плечах».

хрестами і символізує заблукану вівцю, яку Добрий Пастир, знайшовши, бере на свої рамена. Омофори бувають двох видів: великий та малий, і обидва уживаються при відправі урочистого богослужіння. Омофор скидають на час читання св. Євангелії на знак, що єпископ, як пастир своєї пастви, поступається та дає місце самому Христові тоді, коли з Євангелії читається Боже Слово. Також на великому вході святитель стоїть без омофора. Від освячення до Св. Причастя святитель діє без омофора. Малий омофор бере святитель часто поверх мантиї для відправи литії, молебнів та деяких інших богослужінь. Набедреник (ἐπιϋονάτιον) чотирикутної форми прив'язується при правому стегні єпископа або священника-достойника. Він символізує духовний меч, яким є Боже слово (Еф. 6, 17).

На грудях архиереї носять хрест та панагію, тобто образок Пресвятої Богородиці, часто з мощами святих. На голові архиерей має мітру, в руках святительський жезл. Мантия – це, власне, чернечий одяг, та приписана вона інокам, які мають великий ангельський образ. Архиерейська мантия тим відмінна від чернечої, що вона не чорної барви, але фіолетової або багряної, та має на собі ріки, тобто по-грецьки джерела і таблиці чи скрижалі. Скрижалі символізують два Завіти: Старий і Новий. Вони в наших архиереїв заступаються образами чотирьох євангелистів. Ріки – це стрічки різного кольору, часом білого та червоного. Вони нашиті на мантиї згори до низу та символізують струми науки, що пливе з уст архиерея, як учителя.

5. Пресвята Євхаристія

В стихирах на «Господи, взиваю я» свята Пресвятої Євхаристії читаємо: «Коли учні споживали Тайну Вечерю, Христос узяв хліб у свої руки, підніс свої очі до неба, поблагословив, переломив, дав своїм учням, кажучи: Прийміть, їжте – це Тіло моє, що за вас ламається на відпущення гріхів і на життя вічне» [15, с. 750].

Щодо способу передання новопоставленому ієреєві святого Хліба, то цей спосіб змінювався в різні часи. Та, читаючи історичні пам'ятки можемо зауважити, що спосіб поданий в Київському Евхологоні, передавати залог перед освяченням найбільш ідеальний та найкраще відповідає змісту цього обряду. Вже Симеон Солунський, згадуючи про обряд передання Хліба, пояснює його так, що священник є будівничим Христових Тайн. Отримує, отже, в день своїх свячень з рук святителя Пресвяту Евхаристію з окремим напінням: щоб був чистим, святим, і непорочно сповняв свою службу. Але літургичний звичай потрібно розглядати не тільки з богословської точки зору, але й з аскетичної. Тому пояснення потрібно шукати в самій Літургії.

В чинах хіротоній ми читаємо, що при свяченні читця, святитель дає йому Святу Книгу, піддияконові – умивальницю, дияконові – рипіду. Священикові ж, що має бути будівничим святих Тайн, єпископ, в часі свячень, дає таку річ, що в цій же хвилині виявить назовні всю священничу владу. Є це підготований на проскомидії Святий Агнець. Його дає святитель новопоставленому ієреєві в руки на те, щоб він разом із святителем та співслужачими священниками освятив його, а по освяченні беріг аж до

Святого Причастя. Цей звичай найстарший, та без сумніву, є найкращий і найглибший. Всі інші, які сформувалися в пізніших часах, не тільки не вдосконалили його, але зробили незрозумілою його символіку та глибоке значення. Сьогодні, мабуть, ніхто з народів, що мають візантійський обряд, не практикує його в первісній формі. В практиці сьогodenня залог дають після епikleзи, а навіть, інколи, не цілий, а тільки одну четвертину Агнця. Деякі дають в руки, інші кладуть на окремий дискос і так з дискосом тримає Агнця чи частину новопоставлений священник. Архиєратикон отця Бачинського містить ще інший спосіб, а саме: святитель дає новопоставленому ієреєві, крім риз, також чашу і літургікон, а потім ставить його біля себе і каже читати молитви Святої Літургії. Як приходить час Святого Причастя, кличе святитель новопоставленого ієрея словами: «Іерею нині поставлений приступи». Потім, даючи йому на зложені навхрест руки частинку Божественного Тіла, продовжує: «Прийми нині поставлений іерею, часть Тіла Христового і бережи його нескверно, бо за нього воздаш отвіт Христу Богу на страшнім суді його» [10, с. 145].

Немає сумніву, що на такий спосіб передання Святого Хліба вплинула та обставина, що під час Божественної Літургії почали висвячувати не одного, а більше священників. І через те, що неможливо дати одного Агнця всім поставляємим, давали кожному частину Христового Тіла, натомість вже під час Святого Причастя.

Щодо самого обряду передання агнця, чи як кажуть літургічні тексти «Святого Хліба», що його в новіших часах називають «залог», потрібно зауважити, що:

1. В найдавніших часах святитель давав новопоставленому ієреєві неосвяченого агнця на початку анафори, а саме, під час співання пісні «Достойно і праведно єсть». В деяких списках при тому обряді «передання залого» співали також новопоставленому ієреєві «Аксіос». Це вказує на те, що список є старий щодо обрядових приписів, але подає нам обряд з XIII чи навіть XII століття в Київській Митрополії, в часі її розквіту.

2. Щойно пізніше, тобто вже в XIV столітті, набуває розвитку звичай «передання залого» після освячення Святих Дарів, а саме, після слів епikleзи. Цей обряд поширився з такою силою, що чини ієрейських свячень пізніших століть згадують його тільки на тому місці, тобто вже після епikleзи.

3. Після XIV століття прийшов звичай приготувати в часі проскомидії другого Агнця, що мав бути залогом для неоієрея.

4. Часом давали тільки частину Агнця як залог для неоієрея.

5. В давнину неоієрей, по одержанні залого, цілував руку святителя й ставав на своє місце при трапезі та читав молитви святої Літургії, тобто солітургізував зі своїм святителем.

6. Щойно в новіших часах появились приписи про те, що неоієрей має приклонити голову над трапезою і, тримаючи Святого Агнця на правій руці, має молитись словами: «Господи помилуй», а також читати 50 псалом.

Цей звичай появився тоді, коли неоієрей в часі Божественної Літургії отримував Святу Тайну Священства, але разом із святителем не служив своєї першої Святої Літургії, а тільки асистував йому пасивно.

7. Загальна думка літургістів щодо обряду й символіки передання залога така, що священник – слуга самого Христа, і тому йому віддане в депозит, тобто залог, Христове Тіло. Цей депозит він має зберігати дбайливо ціле своє життя, бо зі своїх слів і діл повинен дати звіт Христу Богу на Його Страшнім Суді [2, s. 259-261].

За Київським Евхологіоном обряд свячень є вже досить розвинутий, але немає ще нічого з пізніших додатків як передання святих посудів, присяга, тощо. В Апостольських Постановках вимагалось тільки, щоб святитель прочитав над ставленником молитву, поклавши на голову його руки: «Господи вседержителю, Боже наш, що Христом все сотворив еси і через Нього про все належно дбаєш... сам і нині споглянь на цього Твого слугу, голосом та судом всього клиру на пресвітерство вибраного, та наповни його Духом благодати й ради, щоб заступався й правив людей твоїх» [8, гл. 16].

Криптоферратський список йде дещо далше. Він вимагає, щоб новопоставлений ієрей, причастившись з рук святителя Святих Тайн, також подавав вірним Святе Причастя, читав заамвонну молитву та служив Святу Літургію впродовж семи днів після рукоположення. Це зустрічаємо в багатьох пам'ятках XIV та XV століть [17, с. 174].

У XV столітті рукоположений по епиклезі отримував освячений Святий Хліб з рук святителя на зложені хрестовидно руки, при супроводі слів: «Прийми цей залог і сохрани його до прищестя Господнього, бо Він зажадав його від тебе» [14, с. 24].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Arranz M. L'Eucologio Costantinopolitano agli inizi del secolo XI. Hagiasmatarion & Archieratikon (Rituale & Pontificale) con l'aggiunta del Leiturgikon Messale / M. Arranz. – Roma: PUG, 1996. – 281 с.
2. De Meester P. Studi sui Sacramenti amministrati secondo il rito bizantino / P. De Meester. – Roma, 1947. – 571 с.
3. Faivre A. Ordonner la fraternità. Pouvoir d'innover et retour à l'ordre dans l'Eglise ancienne / A. Faivre. – Roma, 1992. – 419 с.
4. Giraud C. La struttura letteraria della preghiera eucaristica / C. Giraud. – Roma, 1989. – 473 с.
5. Metzger M. Les Constitutions Apostoliques / M. Metzger. – Roma, 1987. – 418 с.
6. Parenti S. L'Eucologio Barberini greco 336 / S. Parenti. – Roma, 1995. – 432 с.
7. Taft R. The Byzantine Rite. A Short History. Collegeville / R. Taft. – Roma, 1992. – 84 с.
8. Апостольські постанови / Київська православна богословська академія УПЦ Київського Патріархату; пер. укр. мовою єп. Епіфанія (Думенка). – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2011. – 282 с.
9. Арранць М. Евхаристия Востока и Запада. Переработка опыта «Историческое развитие Божественной Литургии» / М. Арранць. – Рим: ЛДФ, самиздатель Opere Religiose Russe, Russicum, 1996. – 160 с.

10. Дольницький І. Підручник церемоній. / І. Дольницький. – Львів, 1907. – 374 с.
11. Евхологий Стратигия. Coislin gr. 213 Biblioth. Nationale. Paris, 1027 // Христианство: Энциклопедический словарь в 3 томах. – М., 1995. – Том 3. – С. 734.
12. Кунцлер М. Литургия церкви. Кн. I / Переклад с немецкого Е. Верещагина. – Москва: Христианская Россия, 2001. – 304 с.
13. Марусин М. Божественна Літургія св. Йоана Золотоустого / М. Марусин. – Рим: Brightman, 1992. – 504 с.
14. Марусин М. Чини святительських служб в Київському Евхологоні з початку XVI ст. / М. Марусин. – Рим, 1966. – 330 с.
15. Молитвослов – Рим – Торонто: оо. Василіяни, 1990. – 1373 с.
16. Молитовник і правила Семінариста – Рим, 1965. – 192 с.
17. Неселовский А.З. Чины хиротесий и хиротоний: Опыт историко-археологического исследования / А.З. Неселовский. – Каменец-Подольск: Типография С.П. Киржацкого, 1906. – 208 с.
18. Пентковский А.М. Чинопоследования хиротоний в Византийских Евхологиях VIII-XII веков / А.М. Пентковский // Византийский временник. М., 2002. Т. 61 (86). – С. 118-132.
19. Рудейко В. Христос посеред нас. Впровадження у літургійне богослов'я Церков візантійської традиції / В. Рудейко. – Львів, 2015. – 281 с.

priest Vasyl Gogol

THE CHRONOLOGY OF THE CONSECRATION IN THE BYZANTINE CHURCH

The article analyzes one of the elements of the liturgical life of the Church, which ensured its development, namely, the rank of ordination. The author distinguishes between the three groups of the ordination and analyzes the Byzantine tradition consistently examines all the elements of the order of their conduct.

Key words: *bishop, priest, deacon and deaconess, reader, abbot, ordination, prayer, ordination, Eucharist.*